

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ &
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

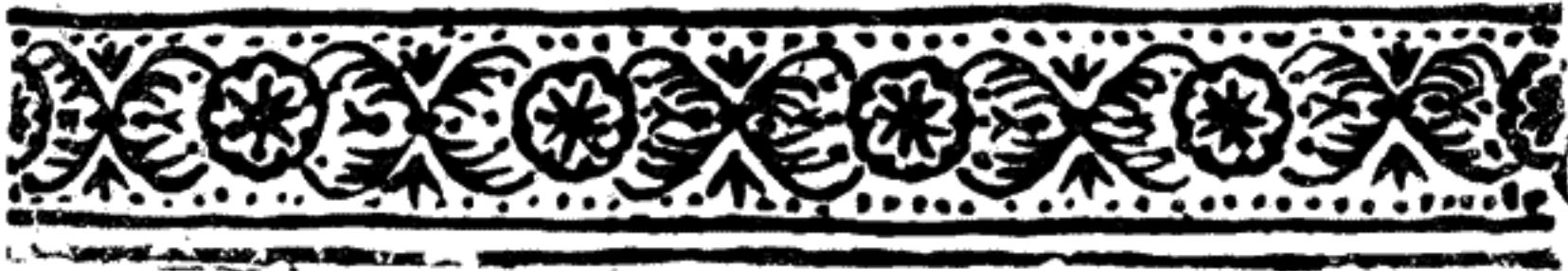
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1955

Μ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΤΔ ΦΕ Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΟΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ ΤΟΝ 19^{ΟΝ} ΑΙΩΝΑ

Πρώτα στους Σουλιώτες, που με τους αγώνες τους έναντι του Άλη-Πασά έγιναν οι πρόδρομοι της Ελληνικής ανεξαρτησίας, γεννήθηκε η ιδέα της ένωσης των Αρβανιτών με τους Έλληνες, με την ανάπτυξη πνευματικών δεσμών ανάμεσα στους δυο λαούς. Πραγματικά, σ' αυτήν την ιδέα στρέφουν την σκέψη τους οι Μποτσαρέοι, το 1809, όταν μαζί με τους συμπατριώτες τους βρίσκονται έκπατριστοί, άλλοι στην Πάργα και άλλοι στην Κέρκυρα. Και επειδή οι πνευματικοί δεσμοί έχουν ως προϋπόθεση τα γράμματα, σ' αυτόν τον παράγοντα έντοπίζουν τις πρώτες τους φροντίδες για την επίδωξη του σκοπού. Είχαν δική τους γλώσσα οι Αρβανίτες αλλά δεν είχαν γραφή. Ήσαν χριστιανοί, χωρίς να μπορούν να έλθουν σε επαφή με τα χριστιανικά γράμματα, και άκουαν στην εκκλησία την λειτουργία σε γλώσσα που τους ήταν έντελως άκατάληπτη. Το πρωταρχικό λοιπόν μέσον, με το οποίο θα γινόταν δυνατή κάθε προσπάθεια πνευματικού διαφωτισμού των Αρβανιτών και απόλυτη έθνική άφομοίωσις όλης της Αρβανιτιάς με τον Ελληνικό λαό, ήταν η γλωσσική επαφή με τα ελληνικά κείμενα, βιβλία, προκηρύξεις, έφημερίδες και πρό πάντων με τα κείμενα της Εκκλησίας. Έπρεπε, δηλαδή, να δοθεί στους Αρβανίτες γραπτή απόδοσις της γλώσσας τους, με το ελληνικό αλφάβητο και να γραφή μ' αυτό, πρώτα - πρώτα, ένα λεξικό Ελληνοαρβανίτικο.

Οι άρχηγοι λοιπόν της οικογένειας Κίτσος και Νότης Μπότσαρης, ο γιός του πρώτου Μάρκος Μπότσαρης και πεθερός του Μάρκου Χριστάκης, ξέροντας, όπως όλοι οι Σουλιώτες, και την ελληνική γλώσσα, αποφασίζουν να συντάξουν ένα τέτοιο λεξικό. Ο Μάρκος, νεαρός τότε, με τα λίγα γράμματα που είχε μάθει από τον καλόγερο Σαμουήλ, γράφει το έργο, ενώ οι άλλοι συνεργάζονται μαζί τους ως σύμβουλοι. Καταγράφει και μεταφράζει στην ελληνική 1850 λέξεις και καθιερωμένες στην κοινή χρήση φράσεις.

Περνώντας τότε από την Κέρκυρα ο Πουκεβίλ, βλέπει το έργο στην αρχέγονη ακόμα μορφή του, χωρίς αλφαβητική κα-

τάταξι της ύλης. Παρακολουθεί τον τρόπο με τον οποίο γινόταν ή συγγραφή του και μάς δίνει τις σχετικές πληροφορίες στο βιβλίο του «Ταξίδι στην Ελλάδα». Γενικά οι Αρβανίτες είχαν κινήσει πολύ το ενδιαφέρον του και πολλά έγραψε γι' αυτούς στο βιβλίο του. Θέλοντας δε να καταχωρήσει σ' αυτό και ένα γλωσσάριο της αρβανίτικης γλώσσας, έζήτησε από τους Μποτσαρέους να του δώσουν το χειρόγραφο, για να το χρησιμοποιήσει ως βοήθημα γι' αυτόν τον σκοπό. Εκείνοι του το έδωσαν, δεν ξέρομε όμως αν του το έδανεισαν, απλώς και μόνο για να τον εξυπηρετήσουν ή αν, συνδυάζοντας το πράγμα και με τον δικό τους σκοπό, του το έδωσαν με την παράκλησι να φροντίσει κιόλας για την έκδοσί του. Πάντως, γεγονός είναι ότι το λεξικό των Μποτσαρέων έμεινε ανέκδοτο. Και ο Πουκεβίλ, αφού το έχρησιμοποίησε σε ό,τι του χρειάστηκε, και αφού έγραψε ο ίδιος στην πρώτη σελίδα του χειρογράφου την βεβαίωσι της πατρότητος του έργου και την χρονολόγησί του, το κατέθεσε το 1819 στο τμήμα χειρογράφων της Βιβλιοθήκης των Παρισίων.

Δεν έφθασε, βέβαια, στον προορισμό για τον όποιον γράφτηκε το λεξικό του Μάρκου Μπότσαρη, αφού δεν έγνωρισε καθολική διάδοσι στα χέρια του λαού. Όστόσο, ιστορικά, ήταν ή πρώτη προσπά-

1. Rouqueville. Voyage dans la Grèce; Α' έκδ. 1820, τόμ. Α' σελ. XXVIII και τόμ. Β' σελ. 612. Β' έκδ. 1826, τόμ. Α'. ύ-οσημ. σελ. XXVII. Ο Σπύρος Λάμπρος είδε και έμελέτησε το χειρόγραφο στην Βιβλιοθήκη των Παρισίων και έγραψε γι' αυτό, παρουσιάζοντας και φωτοτυπία της πρώτης σελίδος. (Βλέπε «Λόγοι και Άρθρα», 1902 σελ. 533). Αρχίζει το χειρόγραφο από την σελίδα 25 και σ' αυτήν είναι γραμμένος ο τίτλος «Λεξικόν της Ρωμαϊκής, και Αρβανητικής Άπλής», και ή έπισημείωσις του Πουκεβίλ: Ce lexique est écrit de la main de Marc Botzari à Corfou 1809 devant moi. Rouqueville. Τελειώνει στην σελίδα 136. Το περιεχόμενο είναι όροι ελληνικοί στην άριστηρή στήλη, που μεταφράζονται στα αρβανίτικα στην δεξιά. Σε όλες τις υπόλοιπες σελίδες υπάρχει ή έπικεφαλίδα: ΛΕΞΙΚΟΝ ΔΙΓΛΩΣΣΟΝ. Οι ένδείξεις αυτές έπιτρέπουν να υποθέσωμε ότι στις 24 προηγούμενες σελίδες, που λείπουν, υπήρχε σε μεγαλύτερη συνταμία το Άλβανοελληνικό μέρος του έργου. Ολόκληρο το περιεχόμενο του λεξικού του Μάρκου Μπότσαρη δημοσιεύθηκε το 1926 από τον Μιντάτ Φράσαρη στο «Kalendar Kombiar» του Χρήστου Λουαράση και σε άνάτυπο.

θεια δημιουργίας πνευματικῆς ἐπαφῆς τοῦ ἀρβανίτικου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μετὰ τὸν λόγον. Δεύτερο βῆμα ἐξ Ἰσοῦ θετικὸ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν ἀλλὰ εὐτυχέστερο ὡς πρὸς τὴν πραγματικότητα πού ἐγνώρισε, σημειώνεται κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐπίσης στὴν Κέρκυρα, μετὰ τὴν μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὰ Ἄρβανίτικα, γραμμὴν φυσικὰ, μετὰ ἑλληνικοὺς χαρακτήρες, ὅπως καὶ τὸ λεξικὸ τῶν Μποτσαρέων. Τὸ 1823 φθάνει ἐκεῖ ὁ Ἀργυροκαστρίτης ἀρχιεπίσκοπος Εὐβοίας, Γρηγόριος, ἀφοῦ τὸν ἀφῆσαν ἀπὸ τὰ δεσμά οἱ Τούρκοι τῆς Χαλκίδος. Κατὰ τὴν διαμονήν του στὴν Κέρκυρα ζῆ μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα πνευματικοῦ ὄργασμοῦ, γύρω στὸ θέμα τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως, ἀλλὰ καὶ στὴν κίνησιν, πού τότε ἀκριβῶς εἶχε ἐκδηλωθῆ στὴν Κέρκυρα, γιὰ τὴν μετάφρασιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μετὰ πρωτεργάτες τὸν Νεόφυτο Βάμβα, τὸν Ἀνδρέα Ἰδρωμένο — ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ μετάφρασιν τῶν Εὐαγγελίων σὲ νεοελληνικὴ γλῶσσα — καὶ Ἀγγλικανούς καὶ Ἀμερικανούς ἱεραποστόλους.

Ἀπὸ τὴν κίνησιν αὐτὴν ὁ Γρηγόριος, ἔχοντας ὁ ἴδιος Ἄρβανίτικη καταγωγή, ἐμπνέεται τὴν ἀπόφασιν νὰ δώσῃ στοὺς συμπατριῶτες του τὴν Καινὴ Διαθήκη μεταφρασμένην στὴν γλῶσσα τους. Καὶ πραγματικὰ, ἀφοῦ κατέγινε πολὺ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο, ἐκδίδει τὸ 1827 ὀλόκληρον τὴν Καινὴ Διαθήκη σὲ δίσημο, βάζοντας ἀπ' τὸ ἓνα μέρος τὸ κείμενον κατὰ τὴν νεοελληνικὴν μετάφρασιν τοῦ 1819, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν μετάφρασίν του στὰ Ἄρβανίτικα. Τρία χρόνια πρωτότερα, ἐκδίδεται στὴν Κέρκυρα ἐπίσης, ἡ μετάφρασις μόνο τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, χωρὶς ὄνομα τοῦ μεταφραστοῦ. Ὁ Λεγκράν ὁμοίως, πού τὸ περιλαμβάνει στὴν βιβλιογραφία του, θεωρεῖ τὸ ἔργο αὐτὸ ὡς δοκίμιον τῆς μεταφράσεως τοῦ Γρηγορίου.²

Ἐπιβεβαιώνει δὲ αὐτὴν τὴν ἐξήγησιν μετὰ συγκριτικὴν γλωσσολογικὴν ἔρευνα τῶν δύο ἔργων ὁ Μητροπολίτης Εὐλόγιος Κουρίλας.³

Ἴσως ὁ Γρηγόριος δὲν εἶναι ὁ πρῶτος πού ἐπεχείρησε μετάφρασιν τῶν Εὐαγγελίων στὴν Ἄρβανίτικη γλῶσσα. Συγκεχυμένες πληροφορίες πού μετέφερε ὁ Κ. Σάθας⁴ καὶ ὁ Κ. Βάμβα⁵, ὑποστηρίζουν ὅτι μετέφρασε τὴν Καινὴ Διαθήκη πρὶν ἀπὸ τὸν Γρηγόριον καὶ ἄλλος ἱερωμένος, τὸν ὁποῖον ὁ Σάθας ταυτίζει μετὰ τὸν Θεόδωρον τὸν Καβαλιώτη, ὁ δὲ Βάμβα τὸν ἀναφέ-

ρει ἀπλῶς ὡς Θεόδωρον ἱεροκήρυκα τοῦ Ἑλβασάν. Καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς ὁμοίως φαίνεται ὅτι δὲν εἶδαν ἄλλη μετάφρασιν ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Γρηγορίου σὲ ἀνώνημη ἔκδοσιν, πρῶτα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, τυπωμένην στὴν Κέρκυρα τὸ 1825 ἢ 26 καὶ ὕστερα μίαν ἔκδοσιν ὀλόκληρου τοῦ ἔργου, τυπωμένην στὴν Ἀθήνα σὲ τυπογραφεῖον τοῦ Φιλαδελφέως καὶ τὶς ἀνώνημες αὐτὲς ἐκδόσεις τὶς ἀπέδωσαν στὸν Θεόδωρον. Ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας, τοποθετώντας πολὺ πειστικὰ αὐτὴν τὴν ἐκδοχήν, παρατηρεῖ συγχρόνως ὅτι ὁ Σάθας συγγέει τὸν Θεόδωρον Καβαλιώτη τῆς Μοσχόπολεως μετὰ τὸν Θεόδωρον τοῦ Ἑλβασάν, τὸν ὁποῖον ὁ μὲν Ησὴν ἀναφέρει ἀπλῶς ὡς Θεόδωρον, ὁ δὲ Μιντάτ Φράσαρης τὸν προσδιώρισε μετὰ τὸ ἐπώνυμόν του ὡς Θεόδωρον Χατζῆ-Φιλιππίδη⁶.

Ὁ Θεόδωρος Χατζῆ-Φιλιππίδης, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος, ἐσκέφθηκε νὰ μεταχειρισθῆ γιὰ τὴν γραφὴν τῆς Ἄρβανίτικης γλώσσας εἰδικὸ ἀλφάβητον, τὸ ἀρχαῖον Πελασγικόν. Ὁ Ησὴν κρίνει μόνο γιὰ ἱστορικοὺς λόγους δικαιολογημένην τὴν ἰδέαν, ἀφοῦ οἱ Ἄρβανῖτες εἶναι οἱ γνησιώτεροι ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν. Ὁ ἴδιος ὁμοίως χρησιμοποιοῖ γιὰ τὴν γραφὴν τῶν ἀρβανίτικων ὄρων τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητον. Τὸ Πελασγικὸ ἀλφάβητον χρησιμοποιήθηκε ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος σὲ περιορισμένον βαθμὸν καὶ μόνο στὴν περιφέρειαν τοῦ Ἑλβασάν καὶ τοῦ Βερατιοῦ, σὲ ἐμπορικὰ συναλλαγὰς καὶ σὲ χειρόγραφες μεταφράσεις ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, ἀνάμεσα σὲ τὶς ὁποῖες ὁ Ησὴν εἶδε κι' ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Τὸ τελευταῖον αὐτὸ ἐγένετο αἰτία νὰ σχηματισθῆ ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ Θεόδωρος Χατζῆ-Φιλιππίδης ἔγραψε μετάφρασιν ὅλης τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἄν ὁμοίως αὐτὸ ἦταν ἀλήθεια, ἀσφαλῶς ὁ Ησὴν καθὼς καὶ οἱ Ρεκμεζί, Μιντάτ Φράσαρης καὶ Μάριο Ρόκες, πού κατέγιναν σὲ σχετικὰς ἔρευνες μετὰ τὸ 1900 καὶ ἔφεραν σὲ φῶς πολλὰ ἐκκλησιαστικὰ κείμενα γραμμένα ἄλλα μετὰ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητον καὶ ἄλλα μετὰ τὸ ἀλφάβητον τοῦ Χατζῆ-Φιλιππίδη, πρῶτα πρῶτα θὰ εὕρισκαν ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ κορυφαίου βιβλίου τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ἀδιάσειστον γεγονὸς μένει ὅτι ἡ μετάφρασις τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπὸ τὸν Ἀργυροκαστρίτη ἀρχιεπίσκοπον Εὐβοίας καὶ κατόπι μητροπολίτη τῶν Ἀθηνῶν Γρηγόριον εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἡ μόνη πλήρης πού ἐγένετο. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι καὶ ἔργο μεγάλης λογοτεχνικῆς ἀξίας, γιὰ τὴν πιστότητα καὶ ὠραιότητα συγχρόνως ἀπόδοσιν τῶν κειμένων, χρησιμοποιήθηκε ὡς βᾶσις

2. Legrand, *Bibliographie Albanaise*, Paris 1912, ἀρ. 161.

3. Εὐλογοῦ Κουρίλα, Ἄλβανικαὶ μελέται, Θεσσαλονίκη, 1933, σελ. 8-20.

4. Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 496.

5. Παρνασσὸς τόμ. Γ' 1879 σελ. 294.

6. Εὐλογοῦ Κουρίλα Λαυριώτου, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης, Ἀθῆναι 1935, σελ. 53 *Diturijsa* τόμ. Β' 1926, Ησὴν, *Albanesische Studien*, τόμ. Α' σελ. 396.

τῶν πρώτων γλωσσολογικῶν μελετῶν τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας ἀπό τόν Ξυλάντερ, τόν Ηahn καί τόν Κουπιτώρη.

Ὁ Γρηγόριος ἔγραψε τήν μετάφρασι τῆς Καινῆς Διαθήκης στό τόσκικο ἰδίωμα, πού εἶναι καί τό ἐπικρατέστερο τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας, ὅπως ὁ ἴδιος τό ἐγνώρισε πλουτισμένο μέ ἑλληνική πρόσμιξι, πρῶτα στήν περιφέρεια τοῦ Ἀργυροκάστρου καί τῆς Παραμυθιάς καί ὕστερα στήν περιφέρεια τῆς μεσημβρινῆς Εὐβοίας καί τῆς Βοιωτίας. Ὡστόσο, εὐρέθηκε στήν ἀνάγκη νά τό πλουτίσῃ ἐκεῖνος περισσότερο, μέ νέες ἑλληνικές πρόσμιξεις, γιά νά ἀποδώσῃ ἀφηρημένες ἔννοιες καί θεολογικούς ὅρους, τῶν Εὐαγγελίων, πού θά ἦταν ἀδύνατο ἢ παρακινδυνευμένο ἂν ἐπιχειροῦσε νά τίς ἀποδώσῃ μέ τό πρωτόγονο τόσκικο ἰδίωμα πού μιλιέται στήν Ἀλβανία.

Ἐναν αἰῶνα προτοῦ ἐκδηλωθοῦν ἀπό τήν ἑλληνική πλευρά οἱ προσπάθειες αὐτές τοῦ Μπότσαρη καί τοῦ Γρηγορίου γιά τήν ἀνάπτυξι πνευματικῶν δεσμῶν μεταξύ τῶν Ἀρβανιτῶν καί τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶχε σημειωθῆ παρόμοια προσπάθεια ἀπό τήν ἰταλική πλευρά μέ τό ἐνδιαφέρον ἐκπροσώπων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας στήν Ἀλβανία. Ὁ ἀββᾶς Φραγκίσκος ντᾶ Λέτσε ἐκδίδει στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνος γραμματική τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας, γραμμένη, φυσικά, μέ λατινικούς χαρακτήρες⁷. Ἀκολουθεῖ ἡ προσπάθεια τοῦ Χατζή-Φιλιππίδη νά ἐπιβάλλῃ Πελασγικό ἀλφάβητο, τήν ὁποία ἐνισχύει ὕστερα ὁ Ναοῦμ Βεκιλαρτζής ἀπό τό Βυθικούκι τῆς Κορυτσᾶς μέ κάποιο ἀναγνωσματάριο πού τύπωσε, γραμμένο μέ τέτοιο ἀλφάβητο. Ὅταν λοιπόν, ἀπό τά μέσα σχεδόν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀρχίζει τό ρεῦμα τῶν ἀλβανικῶν μελετῶν, ἓνα θέμα πού ἐξετάζεται ἀνάμεσα σ' αὐτές, εἶναι τό θέμα τῆς γραφῆς τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας. Διάσημοι ξένοι ἀλβανολόγοι διεπίστωσαν καί ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ ἀναλογία τῆς ἀρβανίτικης φθόγγολογίας πρὸς τήν ἑλληνική, μιά λύσις ἐπέβαλλε: νά χρησιμοποιηθῆ τό ἑλληνικό ἀλφάβητο γι' αὐτόν τόν σκοπό, μέ κάποιες συμπληρώσεις.

Ὁ Holzmann, γνωστός μέ τό ἐξελληνισμένο ὄνομά του ὡς Xylander (Ξύλανδρος), ἐνθερμος ὑποστηρικτῆς αὐτῆς τῆς γνώμης, ξανατυπώνει, σάν ἐξαίσιον δείγμα γραφῆς τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας μέ ἑλληνικούς χαρακτήρες, ἓνα μέρος τῆς μεταφράσεως τοῦ Γρηγορίου καί γράφει μέ τό ἴδιο σύστημα γραμματικῆ τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας. Ἐκθειάζει στό ἔργο του τήν μετάφρασι τῶν Εὐαγγελίων ἀπό τόν Γρηγόριο καί διατυπώνει κατηγορηματικά τήν γνώμη ὅτι, εἶναι ἀδύνατο νά γραφῆ ἡ

γλώσσα τῶν Ἀρβανιτῶν μέ ἄλλο ἀλφάβητο. Προχωρώντας, μέ βαθύτερες παρατηρήσεις στήν ὁμοιογένεια τῶν δύο λαῶν γράφει ὅτι, ἂν κάποια μόρφωσις εὐρωπαϊκή εἰσχωρήσῃ στήν Ἀλβανία, αὐτό θά προέλθῃ μόνο ἀπό τό Ἑλληνικό Βασίλειο⁸.

Μετά τήν ἐπικρότησι ἀπό τόν Xylander τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου γιά τήν γραφή τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας, ὁ κορυφαῖος ἀλβανολόγος J. Ηahn δίνει τό βάρος τοῦ κύρους του σ' αὐτήν τήν λύσι, χρησιμοποιώντας ὁ ἴδιος τήν ἑλληνική γραφή γιά τήν ἀπόδοσι τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας, ἀκόμα καί ἀλβανογερμανικό λεξικό του. Συγχρόνως σχεδόν καί ὁ Bopp, πού θεωρεῖται ὁ πατέρας τῆς γλωσσολογίας, υιοθετεῖ αὐτήν τήν λύσι⁹. Παραμερίζεται ἔτσι κάθε ἄλλη ἐπίδιωξις γιά τήν γραφή τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας, καί ἐπικρατεῖ ἀπόλυτα ἕως τό τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος τό σύστημα τῆς γραφῆς τῆς μέ ἑλληνικούς χαρακτήρες.

Κατά τά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ Κ. Χριστοφορίδης, ἀρβανίτης ἀπό τό Ἑλβασάν, ἀπόφοιτος τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς, θέλοντας νά δώσῃ στοὺς συμπατριῶτες του τά εὐαγγέλια σέ ὀλοκάθαρη ἀρβανίτικη γλώσσα ἐπεξεργάσθηκε μιά νέα μετάφρασι, σέ τόσκικο ἰδίωμα, ἀπό τήν ὁποία ἀπέκλεισε σχολαστικά κάθε ἑλληνική ἀλλά καί τούρκικη πρόσμιξι, συμπληρώνοντας τά κενά τῆς ἀρβανίτικης μέ νέους ὅρους πού ὁ ἴδιος ἐπλαθε. Γράφει καί αὐτός τό ἔργο του μέ ἑλληνικό ἀλφάβητο, συμπληρωμένο μέ εἰδικά γιά τήν προφορά ὠρισμένων φθόγγων σύμβολα, καί μέ κάποιο σύστημα τονισμοῦ, κατὰ τρόπο γενικά τελειότερο ἀπό τήν γραφή τοῦ Γρηγορίου. Μέ τό ἔργο του αὐτό ὁ Χριστοφορίδης, μέ τό λεξικό καί μέ τήν γραμματική πού ἐπίσης ἔγραψε, ἔγινε πραγματικά ὁ δημιουργός τῆς γραφῆς τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας. Ὁ ἴδιος μέ τά φῶτα του γίνεται δάσκαλος στήν ἐκμάθησί τῆς πρῶτα στόν Ηahn καί ὕστερα στόν Dozon¹⁰.

Ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας, ἂν καί ἀναγνωρίζει τόν Χριστοφορίδη ὡς θεμελιωτῆ τῆς ἀρβανίτικης γραμματείας καί τό ἔργον του ὡς μνημειῶδες, κατακρίνει ὡστόσο τήν μανία πού ἔδειξε κατὰ τῶν ἑλληνικῶν ὄρων στήν μετάφρασί τῆς, μέ τήν ὁποία ἔφθασε στό σημεῖο νά ἐξαφανίσῃ ἀπό τά Εὐαγγέλια ἑλληνικούς ὅρους πού εἶναι παγκόσμιοι, γιατί τοὺς ἐσεβάσθησαν καί τοὺς διετήρησαν ὅλοι οἱ ξένοι μεταφρασταὶ Γραφῶν. Ἀδίκησε πραγματικά πάρα

8. Xylander, Die sprache der Albanesen oder Schipetaren, Frankfurt am Main, 1835.

9. Bopp, Über das Albanesische in seinen ferwandschaftlichen Beziehungen, Starzardt, 1855.

10. Dozon, Manuel de la langue Chkipe ou Albanaise, Paris 1878.

7. Francesco Maria da Lecce, Osservazioni grammaticali nella lingua albanese etc. 1716.

πολύ τὸ ἔργο του με τὴν τακτικὴ πού ἀκολούθησε, γιατί ἀναγκάσθηκε νὰ παραβιάσῃ ἔννοιες τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων, νὰ καταστρέψῃ τὴν λογοτεχνικὴ πνοή του καὶ στὴν θέσι της νὰ βάλῃ ἀφόρητη λογοτεχνικὴ ξηρότητα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα πού ἀναφέραμε, ἔγραψε ἐπίσης ὁ Χριστοφορίδης, με ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, πολλὰ ἄλλα γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ἀγγλικανικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας, πού τυπώθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολι. Τὴν ἑλληνικὴ γραφὴ ἐχρησιμοποίησαν καὶ πολλοὶ ἄρβανίτες λόγιοι τῆς Ἰταλίας, ὅπως ὁ Ντόρσας, ὁ Καμάρντας, ὁ Ἀσκολι καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι καὶ ὑπεστήριξαν ὅτι ὑπάρχει στενὴ συγγένεια τῆς μητρικῆς τους γλώσσας με τὴν ἑλληνικὴ.

Εὐνόητο εἶναι ὅτι ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφάβητου ἀποτελοῦσε τὸ ἰσχυρότερο μέσον γιὰ τὴν καλλιέργεια φιλελληνικοῦ πνεύματος στὴν γειτονικὴ καὶ ἀδελφικὴ χώρα καὶ τὸ πῶς δυσμάχητο ὄπλο ἐναντίον τριπλῆς ξένης προπαγάνδας, τῆς Ἰταλικῆς, τῆς αὐστριακῆς καὶ τῆς ρουμανικῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἦταν ἐπόμενο, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς, νὰ ἐκδηλωθῇ ἀντίθετο ἐνδιαφέρον στὸ ἴδιο ζήτημα, ἰδίως ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Ἰταλῶν. Πρῶτα-πρῶτα οἱ Ἀρβανίτες πού ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὴν Ἰταλία, κατέχοντας τὴν λατινικὴ γραφὴ, αὐτὴν χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὴν ἀπόδοσι τῆς δικῆς τους γλώσσας. Ἄν καὶ πολλοὶ λόγιοι ἄρβανίτικης καταγωγῆς, ὅπως αὐτοὶ πού ἀνεφέραμε, ἀπετέλεσαν σημαντικὴν ἐξαίρεσιν ἀνάμεσά τους, καὶ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁ Γκιουζέπε Κρίσπι, πρόεδρος τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἀρβανιτῶν τῆς Νεαπόλεως, ὁ ὁποῖος, θέλοντας, ὡς ὑπέρμαχος τῆς ἄλβανικῆς ἀνεξαρτησίας, νὰ ἀντιδράσῃ στὴν προσπάθεια διεισδύσεως τῶν Ἰταλῶν στὴν χώρα του, ἐπενόησε νέο ἀλφάβητο Πελασγικὸ καὶ τὸ ἐχρησιμοποίησε γιὰ τὴν ἔκδοσι ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων.

Γενικὰ ὅμως, ἡ προσπάθεια νὰ ἐπιβληθῇ ἓνα νέο καὶ ἀνύπαρκτο στὸν νεώτερο κόσμον ἀλφάβητο ἦταν ἀνίσχυρη καὶ καταδικασμένη ὅπωςδήποτε σὲ ἀποτυχία. Τὰ δυὸ ἄλλα ἀλφάβητα, πού διεκδικοῦσαν

τὴν καθιέρωσι στὴν ἄρβανίτικη γλώσσα, τὸ Ἑλληνικὸ καὶ τὸ Λατινικὸ, ἀποτελοῦσαν ζωντανὲς δυνάμεις, πού εἶχαν κιόλας ἀπλώσει τὶς ρίζες τους στὴν πραγματικότητα, τὸ πρῶτο με τὸσων χρόνων ἀπόδοσι σὲ κείμενα καὶ ἰδίως με τὴν ὑπέροχη ἐργασία τοῦ Γρηγορίου καὶ τὸ δεύτερο με μετριώτερη διάδοσι, ἀλλὰ κυρίως με τὴν ὑποστήριξι τῆς Ἰταλικῆς προπαγάνδας. Στὶς προσπάθειές της, ἀντιδρούσε, βέβαια, ὁ Ἑλληνοαλβανικὸς Σύνδεσμος με δικές του ἐνέργειες, μιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἦταν σ' αὐτὸν τὸν τομέα ἡ ἔκδοσις, κατὰ τὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὸ 1900 χρόνια, λιθογραφημένης γραμματικῆς τῆς ἄρβανίτικης γλώσσας, με τὸ ἀλφάβητο τοῦ Γρηγορίου. Ὡστόσο, με ὑποστήριξι τῆς ἀντίπαλης προπαγάνδας ἀπλωνόταν σιγὰ - σιγὰ ἡ χρῆσις τῶν λατινικῶν χαρακτήρων σὲ ὠρισμένες ἐστίες τῆς Ἀλβανίας, καὶ μάλιστα με διάφορα συστήματα πού εἶχαν προταθῆ γιὰ τὴν ἀπόδοσι φθόγγων τῆς ἄρβανίτικης γλώσσας πού εἶναι ἀνύπαρκτοι ἢ διαφορετικοὶ στὸ λατινικὸ ἀλφάβητο. Γιὰ νὰ λείψῃ ἡ ἀσυμφωνία ἐκείνη, ἔγινε εἰδικὸ συνέδριο στὸ Μοναστήρι στὶς ἀρχές τοῦ 1908, τὸ ὁποῖο ἐνέκρινε τὸ σύστημα τῆς γραφῆς πού εἶχε προτείνει ὁ Bashkimi, αὐτὸ πού βρίσκεται σὲ γενικὴ χρῆσις ἕως σήμερα.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ Ἰταλία κατακτοῦσε καὶ πρὸς κάθε ἄλλη κατεύθυνσι ἔδαφος στὸ Ἀλβανικὸ ζήτημα. Κατὰ τὴν πολυτάραχη ἰδίως περίοδο μετὰ τὸ 1912, σὲ κάθε περίστασι ἡ διπλωματία της κατῶρθωνε νὰ προσθέτῃ μιὰ καινούργια νίκη, πού εὐνοοῦσε τὴν ἰταλικὴ διείσδυσι στὴν Ἀλβανία καὶ τὴν ἀποκοπὴ τῶν Ἑλληνοαλβανικῶν δεσμῶν. Ὀλοένα ἔσβηνε ἡ ἑλληνικὴ ἐπιρροή στὸς Ἀλβανοὺς καὶ στὴ θέσι τῆς παλιᾶς φιλίας, ἀντίθετα πρὸς τὴν φωνὴ τοῦ αἵματος καὶ τῆς ἱστορίας, ἄρχισε νὰ καλλιεργῆται σ' αὐτοὺς ἡ ἀντιπάθεια πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Ἡ Ἀλβανία ἔγινε κράτος κάθε ἄλλο παρά φιλικὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὸ μεγαλύτερο ἀτύχημα ἦταν ὅτι προσαρτήθηκε στὰ ὄριά του ἡ ἑλληνικώτατη χώρα τῆς Βορείου Ἠπείρου. Ἔτσι, ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ εὐρέθηκε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ μένῃ ὑπόδουλο κατὰ ἀπὸ τυραννικὸ ζυγὸ ἐνὸς ἀδελφικοῦ λαοῦ.

ΚΩΣΤΑΣ Η. ΜΠΙΡΗΣ

